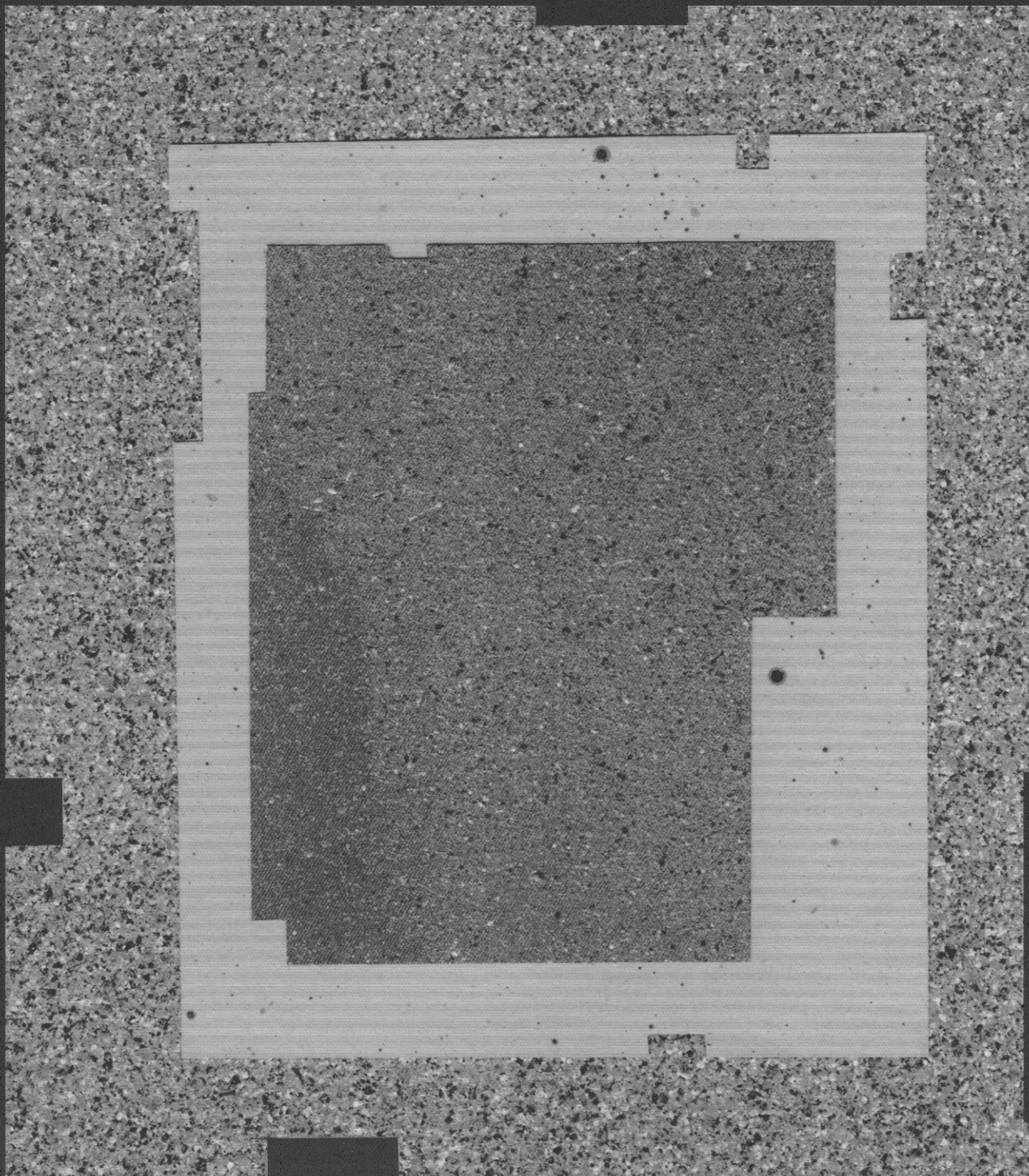

COTA ZERO

REVISTA D'ARQUEOLOGIA I CIÈNCIA

DOSSIER ■ 2007, CINQUANTA ANYS DE LA MORT DE VÈRE GORDON CHILDE
nùm. 22 2007

COTA ZERO

REVISTA D'ARQUEOLOGIA I CIÈNCIA

número 22
2007
25 €

Director

Walter Cruells Banzo
(Universitat Autònoma de Barcelona)

Cap de redacció

Miquel Molist Montañà
(Universitat Autònoma de Barcelona)

Secretària de redacció

Anna Gómez Bach
(Universitat Autònoma de Barcelona)

Assessors de redacció

Gabriel Alcalde (Universitat de Girona), Josep Anfruns (Universitat de Barcelona), Ramon Buxó (Museu d'Arqueologia de Catalunya), Josep Castells (Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya), M. del Mar Espadaler, Gemma Hernández (Àrea de Coneixement i Recerca. Generalitat de Catalunya) i Enriqueta Pons (Museu d'Arqueologia de Catalunya)

Col·laboradors d'aquest número

R. Bernbeck, M. Calvo, X. Clop, M. Díaz-Andreu, A. Gilman, A. Figuls, J. M. Fullola, A. Gallay, V. Guerrero, V. Lull, J. G. Marcos, A. Malgosa, R. H. McGuire, M. Molist, J. Noguera, M. A. Petit, T. Watkins, O. Weller

Disseny

Eumogràfic

Maquetació

Albert Rubio - Binorama

Correcció

Josep Ferrer i Toni Romero

Portada d'aquest número

Joan Furiols

Edició, redacció, administració i subscripcions

COTA ZERO. Eumo Editorial
C. de Perot Rocaguinarda, 17. 08500 Vic
Tel. 93 889 28 18 - Fax 93 889 35 41
cotazero@eumoeditorial.com
www.eumoeditorial.com

Impressió

Arts Gràfiques Bobalà S.L. (Lleida)

Amb la col·laboració de

Ajuntament de Vic
Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics, delegació d'Osona
Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, delegació d'Osona

Dipòsit legal: B-18.437-1985

ISSN: 0213-4640

© 2007. COTA ZERO. Revista d'Arqueologia i Ciència, i dels autors. És rigorosament prohibida, sense l'autorització escrita de la direcció de la revista, la reproducció total o parcial de cap part d'aquesta revista per qualsevol mitjà o procediment sota les sancions establertes per les lleis.

Sumari

2 EDITORIAL

3 NOTICIARI ARQUEOLÒGIC

5 Excavacions realitzades a Catalunya durant el 2006

9 La cova des Pas de Ferreries: notícia de la seva troballa

J. M. Fullola, M. A. Petit, V. Guerrero, M. Calvo i A. Malgosa

13 Els campaments romanorepublicans en el curs inferior de l'Ebre

Jaume Noguera Guillén

17 DOSSIER: 2007, CINQUANTA ANYS DE LA MORT DE VERE GORDON CHILDE

19 Introducció

Xavier Clop, Walter Cruells i Miquel Molist

22 En l'estela de V. Gordon Childe (1892-1957)

Vicente Lull

32 Llegint i malinterpretant V. Gordon Childe

a l'Amèrica del Nord

Randall H. McGuire

44 El lloc de V. Gordon Childe en el desenvolupament dels estudis megalítics

Alain Gallay

58 La invenció de l'agricultura al sud-oest d'Àsia

Trevor Watkins

65 La influència de Vere Gordon Childe en el naixement de l'arqueologia social a Llatinoamèrica

Jorge Gabriel Marcos Pino

70 Tornant a la revolució urbana de Childe: no hi havia conflicte de classe?

Reinhard Bernbeck

81 L'impacte de Childe en la prehistòria espanyola

Antonio Gilman

84 V. Gordon Childe i Espanya: notes d'arxiu

Margarita Díaz-Andreu

99 COL·LABORACIONS ESPECIALS

101 L'intercanvi com a dinamitzador econòmic del Neolític mitjà a Catalunya i la primera explotació minera de sal gemma d'Europa: la vall Salina de Cardona (Barcelona)

Olivier Weller i Alfons Figuls

113 NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

La cova des Pas de Ferreries: notícia de la seva troballa

J.M. Fullola, M.A. Petit, V. Guerrero, M. Calvo i A. Malgosa*

Durant la primavera del 2005, tres espeleòlegs es varen endinsar al barranc de Trebalúger, a prop de Ferreries, al sud-est de l'illa de Menorca. El seu objectiu era el barranc; l'havien vist feia unes quantes setmanes i no podien deixar passar aquell forat, de difícil accés. No sabien que estaven a punt de fer una de les troballes més extraordinàries de la prehistòria menorquina. Varen assegurar les cordes al cim de la paret i, tot fent un ràpel de trenta-cinc metres, accediren a un petit forat, veí de la cova a la qual volien arribar. Des d'allà varen haver de reptar, penjats de l'espadat, per una mena de graó estret o postada, un *pas* obligat per arribar-hi, que acabaria donant nom a la petita cova. Quan varen accedir al graó d'entrada ja havien decidit que allò seria la cova des Pas.

Pere Arnau, Pep Riera i Mònica Zubillaga, els tres espeleòlegs, són persones molt conscients i respectuoses amb el patrimoni insular. En Pere, l'ànima del grup, ja havia fet altres descobertes de gran importància aquests darrers anys com ara les coves des Càrritx i des Mussol, excavades fa pocs anys, i havia proporcionat a l'administració menorquina en particular i a la ciència en general moltes altres notícies de tipus arqueològic, espeleològic o natural.

Quan els espeleòlegs varen decidir treure el cap dins de la cavitat que se'ls obria al davant, l'única cosa que varen veure va ser una sala rodona que amb prou feines si feia quatre metres de diàmetre. A dins, el temps s'havia aturat. Tot semblava, a primer cop d'ull, intacte: unes restes de fus-

ta, uns ossets, aparentment en connexió anatòmica, i una mata del que semblaven cabells. Ni la Mònica, arqueòloga professional, ni en Pere ni en Pep varen tenir cap dubte: no havien de tocar res i havien d'anar a Maó a comunicar la notícia immediatament al Consell Insular de Menorca.

Les arqueòlogues del Consell ben aviat varen certificar el potencial del jaciment, però calia tenir la seguretat que el que hi havia al subsòl era d'interès arqueològic. El CIME va decidir, per tirar endavant la tasca d'excavació de la cova, contactar amb els tres centres que opinava que reunien millors garanties per coordinar aquesta tasca: el Laboratori de Prehistòria de la Universitat de les Illes Balears, el SERP (Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques) de la Universitat de Barcelona i la Unitat d'Antropologia Biològica de la Universitat Autònoma de Barcelona. Els professors Víctor Guerrero i Manuel Calvo, de la UIB; Josep M. Fullola i M. Àngels Petit, de la UB, i Assumpció Malgosa, de la UAB, varem assumir la coordinació de les tasques de recerca. Es va elaborar un projecte ambiciós i global que el CIME va fer seu, encara amb la incògnita de què trobaríem a sota d'aquella superfície intacta. A l'excavació integral de la cova i al tractament científic dels seus materials s'hi afegia la contractació de vuit persones, responsables directes del treball de camp: sis arqueòlegs (dos de la UIB, dos de la UB i dos del CIME), una paleoantropòloga (de la UAB) i una restauradora, imprescindible també per tractar els materials orgànics que podien aparèixer, i que procedia de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de la Generalitat de Catalunya.

* Coordinadors del projecte de recerca de la Cova des Pas.

Figura 1. Esquelet adult sobre llitera de fusta; s'hi observen, molt ben conservats, els pals llargs laterals i les travesses.

Les gestions econòmiques i infraestructurals varen ser llargues i feixugues. Els ajuntaments de Ferreries i de Ciutadella varen ajudar amb infraestructures i mitjans humans; el mateix CIME també hi va posar molt en inversions i mitjans, i, finalment, cal esmentar el suport econòmic bàsic de la Fundació Caixa de Catalunya.

Entre el setembre del 2005 i el febrer del 2006 es varen desenvolupar les tasques de camp. Ben aviat es va veure que les sospites eren fundades, que les fustes s'havien conservat i que els cabells i els ossos eren la punta de l'iceberg d'una sèrie d'individus enterrats que encara ens reservaven moltes sorpreses.

Aproximadament entre el 1100 i el 700 (cal) aC, segons les datacions radiocarbòniques que

tenim fins ara (n'hi ha moltes més en curs), gairebé un centenar de persones varen ser enterrades a la cova, de les quals una setantena han pogut ser estudiades en profunditat per la bona conservació del conjunt de l'esquelet: nens, joves, adults i vells d'ambdós sexes varen aparèixer en posició fetal i de costat. Hi havia, com a acompanyament, molt pocs elements d'ornament personal o ofrenes de tipus simbòlic, a penes uns quants elements d'ornament, una punta de llança de bronze i alguns recipients de couro, amb tapes de fusta, que guardaven al seu interior cabells humans tallats. Hem de pensar que els rituals pròpiament dits es varen fer fora de la cova, abans del dipòsit dels cadàvers a la cavitat, un lloc de difícil accés i on es devia buscar la preservació de saquejos i violacions.

La minuciositat metodològica del procés d'excavació i l'excepcionalitat de les troballes ens estan permetent conèixer coses que fins ara només intuïem. Els morts de la cova des Pas ens demostren fefaentment que, abans de dipositar-los a la cova, se'ls col·locava encongits i se'ls embolicava en sudaris de pell de vacum. Aquests farcells eren lligats després amb cordes i d'aquesta manera eren traslladats a la cova. Per assegurar millor el transport, els farcells es portaven en lliteres de fusta, que de vegades van quedar dins de la cova i que, en aquests casos, se'ns han conservat.

De tot el que hem explicat fins ara ja se'n pot desprendre que un dels elements més destacats d'aquest jaciment és la conservació de la matèria orgànica. No tan sols la fusta, les cordes o el sudari ja esmentats han arribat fins a nosaltres, sinó que diverses parts dels cossos humans tenen encara fragments de teixit muscular enganxat als ossos; hi ha restes pulmonars i cerebrals, copròlits i també cabells i cuir cabellut. Fins i tot en un dels esquelets s'ha conservat una trena, aguantada amb un passador de fusta i anelles d'estany pur. El procés d'estudi de tot el conjunt ja comença a donar-nos elements de gran interès arqueològic, i un cop completat podrà aclarir-nos força aspectes dels processos funeraris en particular i de la societat menorquina d'aquell moment en general.

El treball de laboratori es va iniciar tan bon punt es va assegurar el finançament de les recerques per als tres anys següents. Els tres centres concernits tenen entre els seus membres els es-

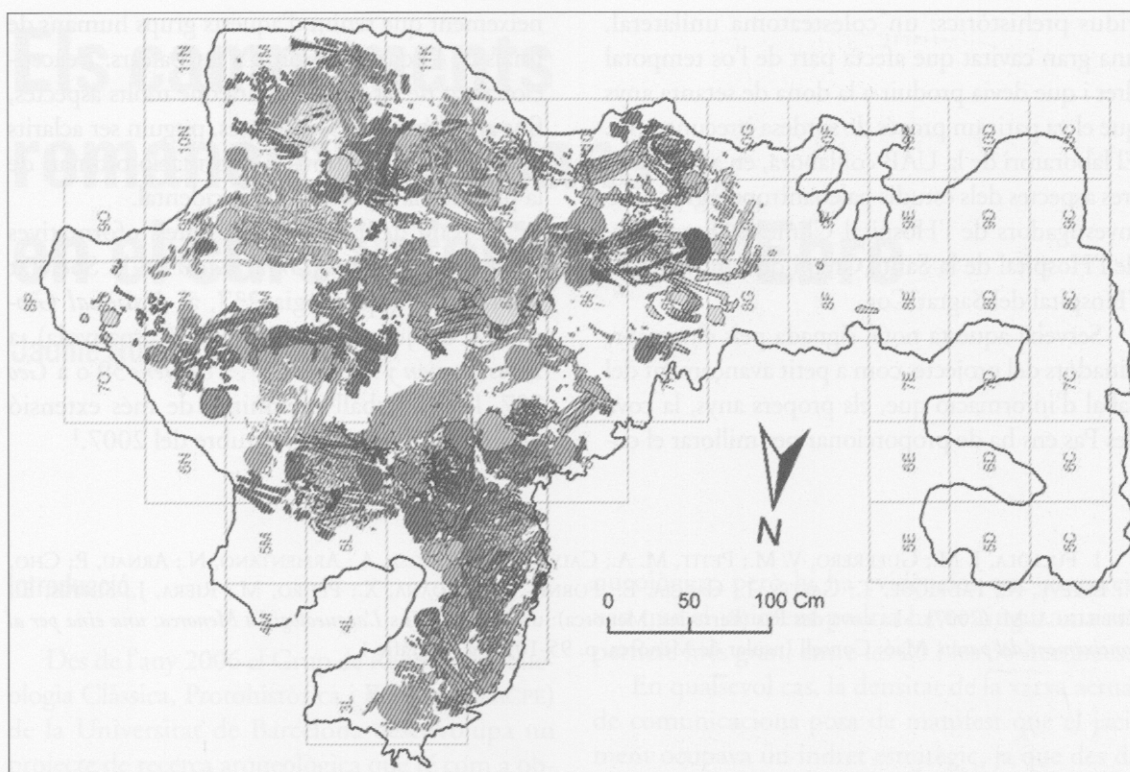

Figura 2. Planta final de la distribució dels paquets amb les restes antropològiques.

pecialistes adequats per afrontar la tasca que tenen al davant: la sedimentologia, la palinologia, la fitolitolgia, l'antracologia, les anàlisis metal·lúrgiques, etc. La causa per la qual es va conservar la matèria-orgànica a la cova està sent investigada des del punt de vista geoarqueològic i paleoambiental. A aquesta reconstrucció de l'entorn hi ajuden molt el pol·len, els fitòlits i els carbons, que en moltes ocasions hem de veure com a aportats pels humans com a ofrenes en forma de flors o altres plantes introduïdes a la cova acompanyant els difunts.

Les macrorestes vegetals com les fustes treballades i les cordes estan sent, per la seva gran excepcionalitat, objecte d'un especial interès. Ja s'hi ha fet una acurada tasca de restauració i conservació, i ara estan en curs les anàlisis tecnològiques i de tot tipus sobre aquestes restes.

Els estudis paleoantropològics formen el gruix de la informació que la cova des Pas ens pot proporcionar. De la identificació de tots i cadascun dels esquelets enterrats, encara no conclusa, es passarà a altres anàlisis que ens il·lustraran sobre la demografia, la dieta, les malalties, l'ADN i els processos relacionats amb l'enterrament dels individus. A tall d'avanç del que s'està treballant, podem

esmentar que els estudis que s'estan fent en les restes humanes han proporcionat, entre moltes altres coses, una patologia fins ara mai descrita en indi-

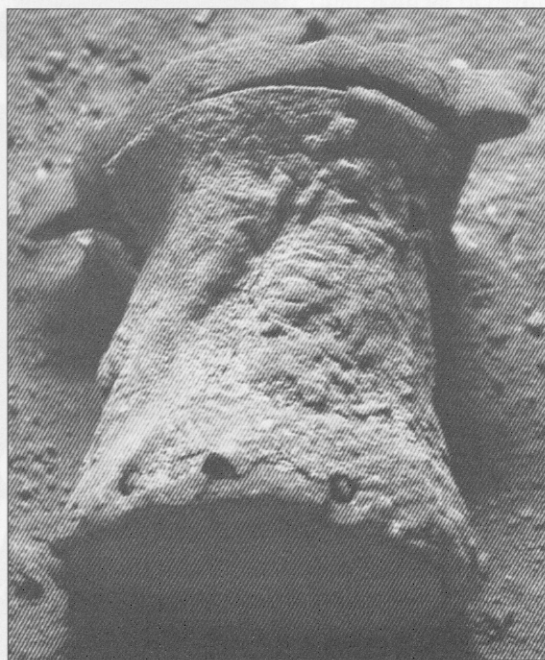

Figura 3. Recipient de pell i fusta que contenia cabells humans. S'observen els reblons de la base i el sistema de tancament de la tapadora.

vidus prehistòrics: un colesteatoma unilateral, una gran cavitat que afecta part de l'os temporal dret i que devia produir a la dona de setanta anys que el va patir un procés de sordesa irrecuperable. El laboratori de la UAB col·labora, en aquest i altres aspectes dels estudis paleoantropològics, amb investigadors de l'Hospital Clínic de Barcelona, de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau i de l'Hospital del Sagrat Cor.

Serveixi aquesta nota, signada pels cinc coordinadors del projecte, com a petit avançament del cabal d'informació que, els propers anys, la cova des Pas ens ha de proporcionar per millorar el co-

neixement que tenim d'aquests grups humans de finals de l'Edat del Bronze a les Balears. L'excelsionalitat de les troballes farà que molts aspectes, fins ara objecte de conjectures, puguin ser aclarits i s'incorporin al corpus d'informació ordinari de la prehistòria mediterrània occidental.

Deixant de banda petites notes informatives aparegudes al *Full d'Informació* de la Societat Catalana d'Arqueologia 237, al *National Geographic* del juny del 2006 (edició espanyola), a *Investigación y Ciencia* 357, a *Sàpiens* 39 o a *Geo* 237, l'únic treball preliminar de més extensió publicat fins ara és de l'octubre del 2007.¹

1. FULLOLA, J. M.; GUERRERO, V. M.; PETIT, M. A.; CALVO, M.; MALGOSA, A.; ARMENTANO, N.; ARNAU, P.; CHO, S.; ESTEVE, X.; FADRIQUE, T.; GALTÉS, I.; GARCIA, E.; FORNÉS, J.; JORDANA, X.; PEDRO, M.; RIERA, J.; SINTES, E.; ZUBILLAGA, M. (2007). «La cova des Pas (Ferrerries, Menorca): un avanç». Dins *L'arqueologia a Menorca: una eina per al coneixement del passat*. Maó: Consell Insular de Menorca, p. 95-109, fig. 4, gràfic 1.

FORMATGE

40% GRASA

LLET DE VACA

EL MOLÍ DE L'ALZINA

CANTONIGRÒS

Formatgeries Cantonigròs. Ctra. de Vic a Olot, km. 24. 09569 Cantonigròs (Osona). Tel. 93 852 50 06